

Singer'ın Faydacı Hayvan Hakları Kuramının Eleştirisi: Türçülük Eleştirisinden Tür İçi Hiyerarşi İnşasına

Criticism Of Singer's Utilitarian Animal Rights Theory: From Criticism Of Species To The Construction Of Intra-Species Hierarchy

Doç. Dr. Ahmet Ayhan KOYUNCU ¹

Öz

Hayvan hakları konusu son yıllarda felsefe ve sosyal bilimler alanında gittikçe artan bir ilgiye mazhar olmaktadır. Bu bağlamda Peter Singer, günümüzde gün geçtikçe güçlenen Hayvan Hakları felsefesinin ve mücadelesinin önemli isimlerinden birisi olarak öne çıkmaktadır. Problemin felsefi zeminde güçlenmesi ve yaygınlık kazanmasında oldukça ciddi etkileri olmuştur. Faydacı ahlak geleneği içerisinde konuşan Singer, hayvanların tıpkı insanlar gibi hissedebilen varlıklar olduğunu, çıkarlarının farkında olduğunu, dolayısıyla insanlar ile eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Ahlaki statü sahibi olmak için akıl sahibi olma, dil kullanma yetisine sahip olma, toplumsal sözleşme imzalama yetisine sahip olma gibi kriterleri keyfi olmakla niteleyen ve eleştiren Singer, çıkarların eşit önemsenmesi gerektiğini ancak bu eşitliğin mutlak eşitlik içermediğini, fayda ilkesi çerçevesinde uygulanması gerektiğini ifade etmektedir. Singer'ın bu yaklaşımı hem felsefi düzeyde hem de aktivizm anlamında güçlü bir etki yaratmış olsa da çeşitli açılardan da eleştirilmiştir. Bu çalışma da Singer'ın görüşlerinin bir eleştirisi kapsamındadır.

Anahtar Kelimeler: Peter Singer, Faydacılık, Hayvan Hakları, Hayvan Özgürleşmesi, Türçülük

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The subject of animals rights has received increasing attention in the field of philosophy and social sciences in recent years. In this context, Peter Singer stands out as one of the important names of the Animal Rights philosophy and struggle, which is getting stronger today. He had serious effects in strengthening the problem on philosophical grounds and making it widespread. Speaking from the utilitarian tradition, Singer argues that animals are sentient beings, just like humans, are aware of their interests, and therefore should have equal rights with humans. Singer, who describes and criticizes criteria such as having reason, having the ability to use language, and having the ability to sign a social contract in order to have moral status, as arbitrary, states that interests should be given equal importance, but this equality does not include absolute equality and should be implemented within the framework of the principle of benefit. Although Singer's approach has had a strong impact both on a philosophical level and in terms of activism, it has also been criticized from various perspectives. This study is also within the scope of a criticism of Singer's views.

Keywords: Singer, Utilitarianism, Animal Rights, Animal Liberation, Speciesism

Paper Type: Research

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğr. Üyesi, AKÜ Sosyal Araştırmalar Uygulama ve Araştırma Merkezi, ahmetakoyuncu@gmail.com

Atf için (to cite): Koyuncu, A. A. (2025). Singer'ın Hayvan Hakları Kuramının Eleştirisi: Türçülük Eleştirisinden Tür İçi Hiyerarşi İnşasına, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27(2), 727-738

Giriş

Günümüzde özelde felsefe ve hukukun, genelde de sosyal bilimlerin öne çıkan konularından birisi hayvanların ahlaki statüsüdür. Hayvanların ahlaki statüsü, onların da hak sahibi varlıklar olması gerektiği söylemini ifade etmektedir. Çok eski çağlardan bu yana filozofların zaman zaman gündemine aldığı hayvanların statüsü meselesi son iki yüz yıldır daha yoğun ve farklı bir bağlamda ele alınmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Önceleri hukuken mal statüsünde olan hayvanlar, son yıllardaki gelişen tartışmalara paralel olarak sağduyusal sezgiye sahip, dolayısıyla öldürülmemesi gereken, hak sahibi bir varlık olarak tanımlanmış ve insan ile eşit bir can olarak kabul görmeye başlamış ve bu görüşün önce felsefi alt yapısı şekillenmiş, daha sonra ise toplumsal bir harekete dönüşerek hukuki zemine taşınması söz konusu olmuştur. Bu süreçte felsefi zeminin şekillenmesinde faydacı ahlak anlayışı önemli bir rol üstlenmiştir.

Faydacı ahlak anlayışı, ahlaki statü sahibi olmayı, hissetme yetisine dayandırmaktadır. Kökleri Antik Yunan'daki hedonist (hazcı) felsefeye kadar dayanan faydacılık, doğrunun-yanlışın veya iyinin-kötünün ayırt edici kriterini sonuçları itibarıyla faydalı olup olmamasına göre değerlendiren sonuç odaklı bir ahlak anlayışıdır. İyi olan fayda-haz veren, kötü olansa zarar-elem verendir ve doğru eylem de iyiyi, yani faydayı maksimize eden eylemdir. Buna binaen hissetme yetisine sahip hayvanlar tıpkı insanlar gibi acıdan kaçınma hazza ulaşma davranışında bulundukları için insanlar gibi ahlaki statü sahibi olmalıdır. Irkçılık ve cinsiyetçilik gibi keyfi/dayanaksız ayrımcılıklara karşı olan biri, şayet tutarlı olmak istiyorsa hayvanların ahlaki statüsünü de savunmalıdır. Bu anlayışın günümüzde yaşayan ve önde gelen temsilcisi Peter Singer'dır.

Singer 1970'lerde yazdığı *Hayvan Özgürleşmesi* adlı kitabıyla literatüre önemli bir katkı yapmıştır. Hayvan hakları aktivizminin önemli isimlerinden biri de olan Singer, türcülük eleştirisi yaparak hayvanların çıkarlarının insanlarınkıyla eşit ölçüde önemsenmesi gerektiğini ileri sürerek vegan bir yaşam tarzını önermekte ve insan doğasının buna uygun olduğunu ifade etmektedir. Singer'ın hayvanların ahlaki statüsüne ilişkin ileri sürdüğü görüşler, gerek türcü olarak ifade ettiği insan merkezli düşünce akımları tarafından gerekse diğer hayvan hakları savunucuları tarafından çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Bu çalışma da Singer'ın görüşlerinin bir eleştirisi niteliğindedir.

1. Hayvana Yönelik Hak Tartışmaları ve Kuramlar

Son iki yüz yıldır gerek felsefenin gerekse hukukun önemli tartışma alanlarından birisi, hayvanların bir ahlaki statü sahibi olup olmadığı ve buna binaen haklara sahip olup olamayacağı meselesidir. Hayvanlara yönelik tutumlar ahlakın ve değerlerin önemli kısımlarındandır (Gökçen, 2019: s. 27). Aslında insanların hayvanlara karşı en azından bazı yükümlülükleri olduğu fikri çok eski dönemlere kadar gider. Dereceleri farklılık göstermekle birlikte antik dönemlerde, Batı'nın ve Doğu'nun tüm gelişmiş dinlerinde ve Pisagor, Theophrastus, Plutarch ve Porphyry gibi klasik antik dönemin önemli filozofları arasında bulunur. Ancak son iki yüz yılda bu tartışmalar farklı bir bağlamda yapılmaya başlanmıştır. Tartışmaların merkezinde "ahlaki statü" vardır. Ahlaki statü sahibi olmak, ahlaki bir konuma veya öneme sahip olmak, ahlaki açıdan haklara sahip olmak demektir (Omay, 2020, s. 203). İnsanlar ahlaki bir öznedir; bu açıdan çeşitli haklara da sahiptir. Bir yanlışlığa, haksızlığa uğradığında, haksızlık yapan cezai yaptırımlara uğrar. İnsanlık tarihinin önemli bir kısmında yalnızca insan ahlaki fail olarak kabul edilmiştir. Ancak özellikle 19. yüzyıldan sonra insanın bu ahlaki biricikliği tartışılmaya başlanmış ve hayvanların da ahlaki statü sahibi varlıklar olması gerektiği ileri sürülmüştür. Bu bağlamda ahlaki statünün düzeyleri, dereceleri ve kriterleri hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu tartışmaları Omay (2020, s. 207-13) düzeyli olan ve olmayan, dereceli olan ve olmayan ve tek kriterli-çok kriterli olarak tasnif etmiştir. Bu tartışmalar insan dışı varlıkların, özelde de hayvanların ahlaki statü sahibi olup olmadığı konusunda gittikçe zenginleşen bir literatür oluşturmuştur.

Hayvanların ahlaki statü sahibi ve bir özne olarak görülmesi için verilen mücadelenin felsefi temelde çeşitli yaklaşımları vardır. Bunların sınıflandırılmasına bakıldığında Alan Sümer

(2019, s. 22) faydacı yaklaşım ve deontolojik yaklaşım şeklinde ikili bir tasnif yapar. Koşum (2018, s. 23-31), üçlü bir sınıflamadan bahsetmektedir: Hayvan *Hakları* yaklaşımı, Hayvan Refahı yaklaşımı ve Hayvan Özgürleşmesi yaklaşımı. Koşum, Hayvan Özgürleşmesi akımını ayrı bir başlıkta ele alan yazarlardan dolayı kendisinin de ayrı başlıkta aldığını, aslında Hayvan Özgürleşmesi akımının da Hayvan Refahı içerisinde değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Arıkan (2016, s. 9-133), Faydacı yaklaşım, Hak Temelli yaklaşım ve Erdem Etiği yaklaşımları ile benzer şekilde üçlü bir sınıflama yapar. Yine Donaldson ve Kymlicka'ya (2016, s. 11) göre de bugüne kadar bu süreç üç temel ahlaki çerçeve içerisinde tartışılmıştır: bunlar 'refahçı' yaklaşım, 'ekolojik' yaklaşım ve 'temel haklar' yaklaşımıdır. Ancak Donaldson ve Kymlicka, bu yaklaşımları sorunu çözmeye muktedir olarak görmemektedir. Onlara göre oldukça uzun bir tarihe sahip olan hayvan savunuculuğunun ciddi bir biçimde başarı elde edemediği açıktır. Bunun nedeni ise kullanılan argümanlardaki kusurlu terimlerdir. Yukarıda sayılan yaklaşımların hiçbirini, hayvan hakları savunusunda mevcut sistemler için köklü bir değişime neden olamamıştır. Bu durumda yeni bir yaklaşım geliştirme amacıyla Donaldson ve Kymlicka *Zoopolis: Hayvan Haklarının Siyasal Kuramı* adlı eserleri çerçevesinde hayvan haklarının siyasal kuramını geliştirmeyi amaçlamışlardır. Böylece dördüncü yaklaşım da ortaya çıkmıştır. Biz bu çalışmada tarihsel süreci açıklarken daha kapsamlı olması nedeniyle Donaldson ve Kymlicka'nın sınıflandırmasını esas alacağız. Bu bağlamda bu yaklaşımları daha detaylı bir incelemeye tâbi tutmak, meselenin daha iyi anlaşılmasına ışık tutacaktır.

Hayvanların ahlaki statü sahibi birer özne olarak tanımlanması gerektiği şeklindeki yaklaşımlardan ilki refahçı yaklaşımdır. Bu yaklaşım hayvan bakımındaki süreç, teknik ve uygulamaları ifade eder. Hayvanların biyolojik, psikolojik ve fizyolojik açıdan daha sağlıklı koşullara sahip olmasını amaçlar (Çelik 2024, s. 201). Donaldson ve Kymlicka'ya (2016, s. 11) göre refahçı yaklaşım "hayvan refahına odaklanan ve ahlaki bir dil kullanan, ancak hayvan refahını insanlığın çıkarına tâbi kılan bir görüş"tür. Bu görüşe göre ahlaki bir hiyerarşi vardır ve insan bu hiyerarşide bariz biçimde üsttedir. Bu anlamda refahçılık, hayvanların insanlar tarafından "insancıl kullanımı" prensibi olarak da tanımlanabilir. Francione (2009, s. 1-2) de bu noktaya vurgu yapar ve şöyle der:

"İnsan olmayan hayvanların kurumsallaşmış kullanımına doğrudan dâhil olanlar da dâhil olmak üzere hemen herkes 'hayvan refahı' olarak adlandırılan pozisyonu benimsemektedir. Bu görüş, hayvan yaşamının insan yaşamından daha az değere sahip olduğunu ve bu nedenle, onlara 'insanca' davrandığımız ve 'gereksiz' acı çektiğimiz sürece hayvanları insan kaynağı olarak kullanmanın ahlaki açıdan kabul edilebilir olduğunu savunmaktadır."

Hayvanların ahlaki statüsü tartışmalarında ikinci görüş, ekolojik yaklaşımdır. Donaldson ve Kymlicka'ya (2016, s. 12) göre ekolojik yaklaşım tek tek hayvanların geleceğinden ziyade hayvanların da hayati birer bileşen olduğu ekosistemlerin sağlığına atıf yapan bir yaklaşımdır. Daha çok postmodern akımlar içerisinde ele alınan ekolojik görüş, doğanın ve doğal değerlerin algılanmasında bir kriz yaşandığını (Koçak ve Koyuncu, 2013, s. 682-83) bu krizin ise ancak doğaya ve doğal değerlere ilişkin köklü bir algı değişmesi ile aşılabileceğini ifade eder (Şakacı, 2012, s. 96). Donaldson ve Kymlicka (2016, s. 12) ekolojik yaklaşımın hayvan hakları savunusunun önemli bir problem barındırdığını ifade eder. Onlara göre ekolojik görüş, hayvanların öldürülmesinin doğaya yönelik nötr veya olumlu etkisi olduğu durumlarda (sürdürülebilir avlanma, hayvancılık, istilacı veya aşırı nüfuslu hayvanların öldürülmesi gibi) nesli tükenmekte olmayan hayvanların öldürülmesine eko sistemlerin restorasyonu olarak bakar ve bunu hayvan yaşamından üstün tutar. Öte yandan eko sistemlerin restorasyonu esas olarak insan yaşamına/esenliğine faydası çerçevesinde değerli görüldüğü ölçüde, ekolojik yaklaşım insanların yaşamını hayvanların yaşamından üstün tutma sorununa sahip olduğu söylenebilir.

Hayvanların ahlaki statüsü konusunda üçüncü yaklaşım Hayvan Hakları Kuramıdır. Donaldson ve Kymlicka'ya (2016, s. 12-13) göre bu görüşün kuvvetli yaklaşımları hayvanların da tıpkı insanlar gibi ihlal edilemez haklara sahip olduğunu, beşerî çıkar veya ekosistemin

canlılığı adına bile olsa hayvanların olumsuz bazı davranışlara maruz kalamayacağını, her birisinin mutlak olarak saygı duyulması gereken ahlaki öneme sahip varlıklar olduğunu, insanlar gibi temel yaşam ve özgürlük hakkına sahip olduğunu, bu nedenle bu haklara binaen insanlar ile eşit olduğunu savunmaktadır. Yazarlar yaklaşımın temel saiklerini tamamıyla benimsediklerini ancak hareketin politik olarak hep marjinal kaldığını, bundan dolayı da refahçı hedefleri savunur durumda olduğunu ifade etmektedir (2016, s. 13). Onlara göre Hayvan Hakları Kuramı yaklaşımı çoğunlukla negatif haklara odaklanmakta ve pozitif ilişkisel sorumluluklara dair pek az şey söylemektedir. Örneğin Dunayer'e (2004, s. 119) göre yapılması gereken hayvanların insanlardan özgür ve bağımsız olmasıdır, pozitif haklar verilmesi değil. İnsan olmayanlar iktidara talip olamaz, insanların iktidarından korunur. Bu nedenle pozitif ilişkisel haklar kuramına ihtiyaç yoktur (akt Donaldson ve Kymlicka, 2016, s. 16).

Donaldson ve Kymlicka (2016, s. 17-19) Hayvan Hakları Kuramını negatif haklarla sınırlanmanın hem entelektüel olarak sürdürülemez olduğu hem de pozitif insan-hayvan etkileşimi mefhumundan mahrum bıraktığı için siyasi olarak epey zarar verici bulur. Geleneksel hayvan hakları kuramının insanlar ile hayvanların yoğun etkileşim örüntülerini göz ardı ettiğini belirten yazarlar (2016, s. 22), evrensel negatif haklarla ilişkisel pozitif hakları bir araya getirebilecek, bunu da hayvanları alenen siyasi bir çerçeveye yerleştirerek yapacak bir hayvan hakları yaklaşımı olması gerektiğini ileri sürerler. Bu siyasi çerçevenin odağı ise vatandaşlık fikridir. Tabii bu vatandaşlık tüm hayvanları kapsayan bir nitelikte değildir. Hayvanları evcil, yabani ve liminal (yarı evcil-yarı yabani) olarak üç kısma ayıran yazarlara göre evcilleştirilmiş hayvanlara vatandaşlık, yabani hayvanlara egemenlik ve liminal hayvanlara yerleşme hakkı verilmelidir (2016, s. 31). Bu kuramı siyasal kuramdan devşiren ikili, tüm insanların vatandaş olmadığını, örneğin göçmen işçiler ve mültecilerin vatandaş değil yerleşimci olduğunu, dolayısıyla ancak bunların da vatandaşlar gibi haklara sahip olduğunu belirtir. Pek çok kişi için akıl dışı olan ve kabul edilemez görünen bu önerinin mümkün olduğunu ileri süren yazarlar kuramlarının ütopyacı olmanın çok ötesinde, vatandaşlık yaklaşımının özenli ekolojistler, hayvan savunucuları, farklı türden hayvanseverlerin pratiğini kavrayabileceği bir kuram örneği olduğunu ileri sürmektedirler (2016, s. 25).

Koşum'un da yukarıda belirttiği gibi refahçı yaklaşım içerisinde değerlendirilebilir olan ve çalışmanın odağında yer alan faydacı ahlak ve bu akımın önde gelen isimlerinden olan Peter Singer'in görüşleri, hayvan hakları hareketine önemli katkılar sağlamıştır. Bu nedenle faydacı ahlak anlayışına ve özelde de Singer'in görüşlerine daha detaylı bakmak, çalışma açısından önem arz etmektedir.

2. Faydacı Ahlak ve Hayvan Özgürleşmesi

Ahlak felsefesi, ahlaki failler olarak bireylerin gündelik yaşamda hangi eylemi neden tercih etmesi gerektiği gibi insan yaşamı için oldukça merkezi öneme sahip problemleri konu edinen bir felsefi disiplindir. Bir eylemi ahlaki kılan şey tercih edilebilirliğe konu olmasıdır. Kant'a göre eğer bir eylem tercih konusu ise ahlakidir, tercihe konu değilse onun ahlakiliğinde bahsetmek mümkün değildir (Saraçoğlu, 2023: s. 10-11). Seçim yapmanın insan için zorluğu, seçim yapmanın doğasında bulunan doğru ile yanlış, iyi ile kötü arasında bir karar verme sürecini barındırmasıdır. Bu sürecin içerisine doğru, yanlış, iyi ve kötü kavramları girdiğinde ise bu süreç bizi, ahlâk alanının faili, etik teorilerin muhatabı yapmaktadır (Aydın, 2013, s. 2). Ahlak felsefesinde ekolleri çeşitli biçimlerde tasnif etmek mümkündür. Aktan'a göre ahlaki yaklaşımlar amoralizm, ahlaki relativizm ve ahlaki universalizm olarak üç başlıkta değerlendirilebilir. Amoralizm ahlaki kuralların gereksizliğini savunan bir yaklaşımdır. Ahlaki relativizm evrensel ahlak kurallarının olmadığı anlayışına dayanmaktadır. Ahlaki universalizm ise ahlak kurallarının evrenselliğini benimseyen bir yaklaşımdır (Aktan, 2009, s. 47-48). Yaran (2016, s. 15), başka bir tasnifte meta etik, normatif etik ve uygulamalı etik olmak üzere üçlü bir tasnife işaret ediyor. Cevizci (2014) ise klasik etik, analitik etik ve eleştirel etik olmak üzere 3 başlık altında etik teorileri sınıflar. Klasik etiği de betimleyici etik ve nomatif etik olarak ikiye ayırır. Normatif etik

ise teleolojik etik, deontolojik etik ve erdem etiği olarak yine üç başlıkta ele alır. Çalışmamızın konusu olan faydacılık, teleolojik etik başlığının altında yer almaktadır.

Teleolojik ahlak anlayışları içerisinde yer alan faydacı ahlak, temelleri Antik Yunan'daki Hedonist felsefeye (Hazcılığa) kadar götürülebilen bir ahlak felsefesidir. Modern dönemde Jeremy Bentham ve öğrencisi John Stuart Mill tarafından geliştirilen bu yaklaşımın temel argümanı, bir eylemi ahlaken doğru kılan şeyin eylemin ürettiği sonuç veya fayda olduğudur (Cevizci, 2014, s. 73). Mill'in (2017, s. 28) ifadesi ile "Faydayı ya da En Yüksek Düzeyde Mutluluk İlkesini ahlakın temeli olarak kabul eden öğreti, eylemlerin mutluluğa katkıda bulunma eğiliminde olması ölçüsünde doğru olduklarını, mutluluğun tersini yaratma eğiliminde olduklarında ise yanlış olduklarını" savlamaktadır. Bentham'a (2017, s. 17) göre ne yapmamız gerektiğini de ne yapacağımızı da belirleyen acı (ıstırap) ve hazdır. "Bir yanda iyilik ve kötülük ölçüleri, diğer yanda neden-sonuç zinciri onların tahtına bağlanmıştır. Yapacağımız her işi, ağızımızdan çıkan her sözü, aklımızdan geçen her şeyi bu ikisi belirler".

Haz ile fayda ilişkisi de bu ekol içerisinde tartışma konusu olan bir problem alanıdır. Mill'e göre bazı filozoflar fayda ile haz arasında bir tezatlık görür. Ancak bu yanlış bir değerlendirmedir. Mill (2017, s. 27) fayda kavramını ahlak teorisinin zeminine oturtur ve burada hazzı acıdan muaf olma durumu olarak tanımlar. Yukarıda da ifade edildiği gibi bir eylemi ahlaken doğru veya yanlış kılan unsur hazzıya götürmesi veya acıdan uzaklaştırmasıdır. Haz acının yokluğu, acı ise hazzın yokluğudur. Ancak burada bazı eleştiriler gündeme gelir. Özellikle faydacılığı eleştirenler yaşamın nihai amacının haz olduğu bir öğretinin bütünüyle aşağılık, rezil ve sadece domuzların layık olduğu bir öğreti olduğunu belirtmektedir. Mill bu eleştirinin haksız olduğunu, meselenin sağlıklı bir biçimde kavranmamasından kaynaklı olduğunu belirterek muhataplarını cehaletle itham eder (Aydın, 2017, s. 240).

İyi-kötü, doğru-yanlış kavramlarının yerine faydayı merkeze alan ve bu kavramları faydalı (doğru) ve faydasız (yanlış) eşitlemesine taşıyan faydacı felsefenin nihai hedefi "en fazla sayıda bireyin en yüksek seviyede faydası"dır (Bentham, 2002, s. 25). Böylece bireyin ve toplumun mutluluğuna hizmet edecek bir "bilimsel ahlak" gelişecektir.

Modern dönemde oldukça etkili olmuş ve kabul görmüş olan faydacı ahlak felsefesi, çevre, hayvan hakları, kürtaj vb. konularda tartışmaların ana taraflarından birisi haline gelmiştir. Çalışmamızın konusunu teşkil eden hayvan hakları güncel bir tartışma alanıdır ve faydacı felsefenin önde gelen çağdaş filozoflarından Peter Singer da yazdığı metinlerle alana önemli katkılar sunmuştur. Singer'ın bu metni o kadar etkili olmuştur ki, modern hayvan hakları hareketinin İncil'i olarak kabul edilmektedir (Villanueva, 2018: s. 5). Degrazia'ya (2006, s. 21) göre Singer'ın *Hayvan Özgürleşmesi* kitabı, hayvanların ahlaki statüsü açısından hem felsefi literatürü genişletmesi hem de çok sayıda insanın hayvanlar lehine aktivist olmasına neden olması açısından anahtar bir konuma sahiptir. Burada atılan güçlü temel ve oluşturulan farkındalık ile "hayvan çalışmaları akademik ve aktivist çalışmalarla yakın ilişki içerisine girmiştir" (Ryan, 2019, s. 29).

Singer'ın temel argümanları iki tanedir ve görüşlerini bunların üzerine bina etmiştir. Bunlar *eşitlik ilkesi* ve *yarar ilkesi*dir (Alan Sümer, 2019, s. 22). Singer (2018, s. 53), geçmişten günümüze pek çok filozofun çıkarların eşit derecede önemsenmesi ilkesinin temel bir ahlak ilkesi olarak görülmesini önerdiğini ancak bu filozofların çoğunun bu ilkenin bizim biyolojik türümüz için geçerli olduğunu ileri sürdüğünü belirtmiştir. Eşitlik ilkesini insan türünden hissedebilen canlılara doğru genişleten Bentham, kriteri acı çekme veya haz duyma kapasitesine sahip olma olarak önermiştir. Bu görüşü savunan Singer'a (2018, s. 55-56) göre bir varlık acı çekiyorsa, bu acıyı önemsememek için hiçbir ahlaksal gerekçe yoktur. Eşitlik ilkesi, "acı çekenin doğasından bağımsız olarak bu acının herhangi bir başka varlığın çektiği benzer bir acıyla eşit tutulmasını" şart koşar. Hissetme yetisini başkalarının çıkarlarını göz önünde bulundurma konusunda savunulabilecek tek sınır çizgisi olarak görür.

Singer, insanlarla hayvanların eşitliği iddiasını temellendirmek için cinsiyetçilik ve ırkçılık örneklerini (de) öne sürer. Tutarlı bir ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtı birey, doğal olarak türçülük karşıtı da olmalıdır. Akıl/zeka sahibi olmanın insanlar arasında farklılık teşkil ettiğini ileri süren ve ırkçılık görüşlerini bu düşünce üzerine oturtan yazarlara eleştiriler getiren Singer (2018, s. 53) ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtlığının tutarlılık temeline oturtulması gerektiğini ve bu iki olgu ile analoji kurarak türçülüğe de karşı olunması gerektiğini belirtir. Hatta akıllı/zekayı merkeze almanın daha gelişmiş bir eşitsizlik yaratacağını iddia eder (Singer, 2021, s. 47). Çünkü zekanın çok farklı düzeyleri olduğunu belirtir. Ayrıca yetişkin bir hayvana göre bebeklerin ve zihinsel engellilerin daha geri olduğunu, bu geriliğin onları ahlaki olarak önemsenmesine bir zarar getirmediğini ifade eder ve akıllı/zekayı merkeze almayı bir tutarsızlık olarak niteler (Singer, 2018, s. 47). Bundan dolayı insanların ırka, cinsiyete, zekaya vs. bakmaksızın eşit olduğu fikrini hissetme yetisi dışında üzerine bina edebileceğimiz başka hiçbir şeyin olmadığını savunur (Singer, 2021, s. 42).

Eşitlik ilkesi ile Singer mutlak bir eşitlik anlayışını savunmaz. Burada “fayda” kavramı devreye girer. “Temel eşitlik ilkesi, *eşit* ya da *özdeş* muameleyi değil, eşit önemsemeyi gerekli kılar. Farklı varlıkların eşit derecede önemsenmesi, onlara farklı şekilde muamele edilmesi ve farklı haklar tanınması sonucunu doğurabilir.” (2018, s. 48). Yani temel eşitlik ilkesinin eşitsizlikçi bir boyutu vardır. Bu düşüncesini Singer şöyle örneklendirir:

“Bir atın sağrısına bir tokat atarsam hayvan irkilebilir ama tahminen büyük bir acı hissetmez. Atın derisi, vücudunu bir tokattan korumaya yetecek kadar kalındır... ama bir bebeğe aynı şiddette tokat atarsam bebek ağlar ve tahminen büyük bir acı hisseder, çünkü derisi daha hassastır. Dolayısıyla, darbenin şiddeti aynı olduğu sürece bir bebeğe tokat atmak, bir ata tokat atmaktan daha kötüdür.” (Singer, 2018, s. 64).

Acıdan kaçınma durumunda da aynı muamele geçerlidir. Bir deprem olmuşsa depremezdenleri tedavi edebilmesi açısından bir doktorun tedavisine öncelik verilebilir ya da iki depremezdenen yarası ağır olup daha fazla ağrı hissedene, ağrıyı daha az hissedene göre fazla ağrı kesici (morfin) verilebilir. Eğer ağrı kesiciler sınırlı ise birine iki tane ağrı kesici verilir diğerine ise hiç verilmez. Bu gibi durumlar çıkarların eşit gözetilmesinin beraberinde getirdiği eşitsizlikçi sonuçlara birer örnektir (2021, s. 47-49).

Buradaki eşitsizlikçi durumu yaratan ise fayda kavramıdır. Singer, yaşamın değeri açısından bakıldığında insan hayatı ile hayvan hayatının aynı değerde olduğunu söyleyemeyeceğini belirtir. Ona göre insan öz farkındalığı olan, soyut düşünce ve gelecek için plan yapma yeteneği olan, karmaşık iletişim edimlerine muktedir olan bir varlıktır ve insan hayatı, bu kapasitelere sahip olmayan bir varlığın hayatından daha değerlidir ve dolayısıyla bunu savunmak türçülük değildir. İnsanın sahip olduğu yetenekler, yani özellikler dolayısıyla normal yetişkin insanlar, aynı şartlarda olan hayvanlara göre daha fazla acı çekerler (Singer, 2021, s. 90-92). Bu bağlamda insan hayvandan daha fazla acı çekeceği için, insanın daha fazla faydasına olacak durumlarda tercih insandan yana olur. Yani Singer'a göre en az acının hâsıl olduğu alternatif seçmemiz gerekir ki bu, insanlar benzer koşullarda diğer hayvanlardan daha fazla acı çekecekleri için, insanlardansa hayvanların acı çektiği bir alternatifini tercih etmemizi gerektirebilir.

3. Singer'ın Hayvan Hakları Söyleminin Eleştirisi

Singer'ın faydacı perspektiften geliştirdiği hayvan hakları söylemi çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Singer'a yönelik önemli eleştirilerden birisi, ahlaki statünün dayanağı olarak hissedebilmeyi/acı çekmeyi merkeze almasıdır. Ona göre insan türünü çeşitli gerekçelerle (akıl sahibi olmak, dil kullanabilme yetisi, toplumsal sözleşme yapabilme yeteneği gibi) hayvan türünden üstün, dolayısıyla ahlaki statü sahibi varlıklar olarak tanımlamak doğru bir tutum değildir. İnsanlar da hayvanlar da acıyı hissedebilen varlıklardır. Hem insan hem de hayvan doğası gereği acıdan kaçınıp hazzı ulaşmaya çalışan varlıklardır. Bu nedenle ahlaki statünün temeli hissedebilme olmalıdır. Ancak Singer'ın bu argümanına başka hayvan savunucuları eleştiri

getirmektedir. Singer'ın tezine ilk akademik eleştiri getirenlerden birisi 1974'de yayınladığı makalesi ile Margolis'tir. Margolis, yalnızca insanların haklara sahip olduğunu, çünkü kendileri için taleplerde bulunduklarını ve yalnızca insanların bu talepleri kabul edebildiğini ve ardından bunları yerine getirebildiğini savunur. Bu nedenle Singer'ın tezi kabul edilebilir değildir. Magolis sonrasında Donaghy, Naverson, Steinbock gibi isimler de Singer'ı eleştirdiler (Villanueva, 2017: s. 10-11). Bir başka eleştiri Fox'un 1978'de yayınladığı makalesidir. Fox (1978: 106-107), hayvanların 'çıkarları olabileceğini', zevk ve acı deneyimleyebildiklerini kabul etse de, bunun ipso facto hayvan hakları anlamına gelmeyeceğini ifade eder. Ancak bu eleştirilerin en önemlisi Regan'dan gelmektedir. Regan'a göre Singer'ın yaklaşımı türçülüğü tam olarak ortadan kaldırmamaktadır. Regan, hayvanların duyu algıları, düşünce, arzu vs. gibi birçok özelliğe sahip birer varlık olduğunu, buna binaen de "bir yaşamın öznelere" olduğunu ifade etmektedir. Bu da onları "içkin değere sahip varlıklar" kılmaktadır (Arıkan, 2016, s. 60). Ona göre hayvanlar sadece bilinçli, hisli, acı ve hazzı hisseden varlıklar değil, kendi öz bilinçlerinin farkında olan, yani öz farkındalık sahibi olan varlıklardır. Kendileri hakkında ve geleceklerine dair duygulara sahiptir (Regan, 1983, s. 81). Bu nedenle bir yaşamın öznesi olarak ahlaki statü sahibi olmayı hak etmektedirler.

Singer'a getirilen bir başka güçlü eleştiri de hissedebilen ve hissedemeyen hayvanlar ayrımıdır (Çekem, 2023: s. 464). Hart'a göre Singer'ın bu ayrımı hayvanları haz ve acı haznesi olarak tasavvur etmektedir. Oysa hayvanlar bir tercih haznesi olamaz. Tercihe dayalı bir tasavvur hayvan endüstrisine hizmet eder (Regan, 1983: s. 222). Ayrıca Aşar'ın da (2018, s. 249) belirttiği gibi Singer'ın yaklaşımı bütün hayvanları kapsamamaktadır. Bu anlayışa göre Singer hayvanları hissedebilen ve hissedemeyen varlıklar olarak ikiye ayırmakta ve türçülük eleştirisi yapıp varlıklar arası hiyerarşiyi eleştirirken aslında yeni bir hiyerarşi inşa etmektedir: sinir sistemi gelişmiş, acıyı hissedebilen hayvanlar ve sinir sistemi gelişmemiş acıyı hissedemeyen hayvanlar. Buradan da birinci kesimi ikinci kesime üstün olarak tanımlamaktadır. Bu ise bizi türçülük eleştirisinden hareketle canlılar arasında bir hiyerarşi olmadığı düşüncesinden hareket ettirir fakat başka bir hiyerarşi, tür içi bir hiyerarşi inşa etmeye götürür. Erdal Yekeler'e (2023, s. 36) göre Singer'ın yaklaşımı insanmerkezci yaklaşımlarla benzer niteliktedir, çünkü Singer'ın türçülük tanımı "bir türün lehine ve diğerlerinin aleyhine davranmak" demektir. Bu tanıma bakıldığında bütün türleri içine alması gereken bir önemseme beklenirken, sadece sinir sistemi gelişkin hayvanların önemsenmesini beraberinde getirmektedir (2022, s. 35). Bu durum ise Singer'ın türçülük tavrından kurtulamadığını ve yeni tipte bir türçülük inşa ettiğini göstermektedir.

Singer'e yönelik bir başka eleştiri ise acı çekmek merkeze alındığında bugün için acı çekmediği varsayılan sinir sistemi gelişmemiş hayvanlar ve bitkiler gibi diğer canlıların da bir gün acı çektiği ortaya çıkarsa ne yapılacağı konusundadır. Singer (2018, s. 351-353) bu soruyu art niyetli bulur ve nihayetinde et yemeye devam etmek için vicdan rahatlatıcı bir tutumun bir ifadesinden daha fazlası olmadığı değerlendirmesini yapar. Bu soruya olgusal ve mantıksal olmak üzere iki açıdan itiraz eder. Olgusal açıdan bitkilerin acı çektiğine dair ciddi hiçbir bilimsel verinin olmadığını ileri sürer. Mantıksal açıdan ise böyle bir durum olduğunda daha az acıya neden olacağı için hayvanlarsa bitkileri yemenin tercih edileceğini ifade eder. Bu durum Singer'ın türçülük eleştirisinin tutarlı olmadığı ve farklı tarzda yeni bir türçülük inşa ettiği iddialarını güçlendirmektedir. Ayrıca Fox (1978: 108-110) haz alma ve acı çekme kriterinin evrensel olmayacağını, çünkü haz ve acı eşiğinin farklı olabileceğini, kişiyi acıya duyarsız kılan koşullar olduğunu, bu nedenle acının olmamasının hakların da olmayacağı anlamına geleceğini belirtir.

Tüm bunlarla birlikte acı kriteri Regan'a göre de hayvan hakları açısından yeterli bir kriter değildir. Regan'a göre, hayvanların etini yemek açıkça onların haklarını ihlal etmektir. Ancak Singer'a göre her ne kadar pratikte mümkün olmasa da hayvanlar acısız bir şekilde öldürülürse et yemek de yanlış bir şey olmayabilir (Franklin, 2005, s. 10). Regan'ın bu eleştirilerine katılan Franklin, faydacılığın muhtemelen zalimce göreceği pek çok acıyı dışlamayacağını belirtir ve rodeo örneğini verir. Ona göre rodeolar çok sayıda insana çok fazla zevk verir, bu nedenle insanların aldığı toplam zevk, nispeten az sayıda hayvana verilen toplam acıdan kesinlikle daha

fazladır. Aynı mantık, hayvanat bahçelerine yönelik olağan itirazı da ortadan kaldıracaktır (Franklin, 2005, s. 11).

Singer ahlaki statü sahibi olmak için temel kriteri akıl sahibi olmak, dil kullanabilme yetisine sahip olmak, sosyal sözleşme imzalama yetisine sahip olmak gibi keyfi olarak nitelediği kriterlerden acı çekmeye taşımanın gerekli olduğunu ileri sürerken acı çekme kriterinin de benzer bir keyfilik taşıdığını görmezden gelmekle birlikte son dönemde yazdığı *Neden Vegan* adlı eserinin girişinde bir farkındalık emaresi de göstermektedir. Singer asıl endişesinin hayvanlardan ziyade duyarlı canlılar olduğunu, duyarlı canlılar kategorisinin hayvanlar kategorisi ile kesiştiğini ancak aynı kapsamda olmadığını belirtir. Örnek olarak da istiridye, midye ve deniz tarağının hayvan olduğunu ama sinir sistemine ve beyne sahip olmadığını, dolayısıyla duyarlı canlılar kategorisine alınamayacağını belirtir. Bir vegan olmasına rağmen arada bir gezen tavuk yumurtası tükettiğini, çünkü endüstriyel tavukçuluktan farklı olarak kırsal alandaki tavukların hayatlarından memnun olduğunu ve arada bir yumurtalarının alınmalarına itiraz etmediklerini gözlemlediğini belirtmektedir. Bu tür tutarsızlıkların ve keyfiliklerin olabilirliğinden dem vuran Singer, “belli bir zeminde kabul edilebilir bir uzlaşının” gerekli olduğunu ve bu süreçte “esnek veganlığın” kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Hatta küçük sapmaların önemli olmadığını vurgulamaktadır (Singer, 2022, s. 14-15).

Bu düşünce ve görüşleri, Singer'ın türçülüğe yönelik eleştirilerini şüpheli kılan bir başka unsur olmaktadır. Singer'ın özellikle Rawls'a yönelik keyfilik eleştirileri Singer'ın yukarıdaki esnek veganlığa dair söylemleri ile birlikte etkisini yitirmektedir. Çünkü Rawls'a göre ahlaki statü sahibi olmak, ahlaki kişilik olmakla, yani kişinin adalet anlayışına sahip olması ile mümkündür ve bir kapsam çerçevesi içerisindedir. Hayvanların durumunu adaletin kapsamından çıkaran Rawls, onlara dair sadece şefkatle/merhametle (*compassion*) davranma yükümlülüğünden bahsetmektedir (Cengiz ve Gökalp, 2022, s. 647). Rawls ahlaki kişiliği bir potansiyel olarak gerçekleşmesine değil, yeterliliğine başvurarak tanımlar. Ona göre bu potansiyele sahip bir varlık, henüz gelişmiş olsun veya olmasın adalet ilkelerinin tam korumasını alır (Rawls, 2017, s. 539). Fakat ahlaki kişiliğe sahip olmak Singer'a göre bir derece meselesidir. Bu yaklaşıma göre bütün insanlar ahlaki özneler değildir. Bebekler, küçük çocuklar ve ağır zihinsel engelliler ahlaki kişilik için gerekli olan adalet duygusundan yoksundur (Singer, 2021, s. 43). Dolayısıyla bu kriter keyfi bir kriterdir ve adalet duygusu olmayan insanları ahlaki kişiliğe dahil ederken yine adalet duygusu olmayan hayvanları dahil etmemektedir. Ahlaki kişi olmanın, eşitlik ilkesi kapsamı içine girmek için gerekli olanın asgarisi olduğu fikri, bu asgari çizginin nereden çekileceği meselesini hala açıkta bırakıyor (Singer, 2021, s. 43). Ancak bu eleştiri, yukarıda Singer'a yöneltilen “keyfi sınır çizgisi” eleştirisi ile büyük oranda benzerlik taşımaktadır. Üstelik Singer, “belli bir zeminde uzlaş” gerekliliğini ifade etmesiyle ahlaki statü sahibi olma kriterinin mutlak anlamda sınır çizgisi çekmenin mümkün olmadığını zımnen ifade etmiştir. Bu noktada sınır probleminin önemli bir problem olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Çünkü sınırlar arası geçişkenlikler kaçınılmaz olduğu için çekilen her geçişken sınır alanında tartışma ve eleştiri konusu olacaktır. Bütün kusurlardan arındırılmış, eleştiriden beri olan, mükemmel bir kriter söz konusu olamaz (Koyuncu, 2023, s. 41-44).

Bu eleştirilerin dışında kuramın başka bir takım problemleri de bulunmaktadır. Öncelikle kuram aşırı popülasyon sorunu karşısında ne yapılacağı sorusuna kısırlaştırma yanıtı vermektedir. İnsan-hayvan çıkar çatışması durumunda yapılacak eylem onları öldürmek değil, doğurganlığı azaltmaktır. Ancak bu durum insan merkezci bir çözüm önerisi olarak da değerlendirilebilir. Çünkü hayvanların kısırlaştırılması, üreme hakkının elinden alınmasıdır. Yaşama hakkının üreme hakkından nasıl ayırt edileceği önemli bir sorundur (Singer, 2018, s. 348-50). Yusufçuk böceği ve ahtapotların üremeyi sürdürmek için yaşamlarından vazgeçtiği

bilinmektedir.² Bu durum da göstermektedir ki yaşama hakkını önceleyerek üreme hakkını engellemek ve bunu hayvanlar adına yapmak, başlı başına bir problem alanıdır.

İkinci problemli nokta olarak, vegan yaklaşım modernliğin ürettiği yapay ürünlerin yaygın olduğu günümüz için geçerli olabilir ama geçmişte az ve doğal olan ürünler içerisinde yapayın bulunmadığı dönemde günümüz için yapılan suni deri vd. kullanım önerilerinin bir anlamı yoktur. Geçmişte şartlar gereği mümkün olmayan, şartlar gereği gelecekte de mümkün olmama ihtimalini barındıran doğallığa alternatif olarak yapay ürünlerin kullanımı önerisine binaen ilke koymaya çalışmak oldukça problemli bir durumdur. Ayrıca suni malzemelerin kullanımının yol açtığı sorunlar ortaya çıktığında bu öneri yeniden düşünülmek durumunda kalacaktır (Singer, 2018, s. 349). Çelik (2024, s. 233), konuya dair şunları ifade etmektedir:

“(Vegan) beslenme ve yaşam tarzının beslenme, giyinme vb. hususlardaki teklifleri detaylandırıldığında içinde tutarsızlıkları barındırmaktadır. Şöyle ki, deri mamüller yerine önerilen polyester vb. ürünler içeriği bakımından petrol türevleri olarak insan ve hayvan kanına 100 yılı aşkın zamandır fazlasıyla bulaşmış olması bakımından iyi bir teklif olmaktan uzaktır. Ayrıca beslenmede hayvansal ürünlerin tüketilmemesi nedeniyle oluşacak vitamin, mineral vb. eksiklikler için takviye vitamin ve ilaçlar önerilmesi de bu yaklaşımın zayıf taraflarından olarak görülmektedir. Ayrıca gerek petrokimyasal ürünlerde gerekse beslenmeyle ilgili vitamin ve haplar hususundaki yaklaşım insan sağlığının hayvan varlığı karşısında hafife alınması manasına gelmektedir.”

Üçüncü bir problemli nokta ise türçülüğün kaçınılmaz olduğu olgusudur. Bunun nedeni ise hak vb. ahlaki, hukuki, politik nosyonları düşünebilen, davranış ve dünyasını da buna göre şekillendirebilen canlının sadece insan olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla hayvanlara muamele ve hayvan hakları gibi meselelerde dahi kurucu özne insandır. Bugün hayvanların hakları için mücadele eden de ona karşı çıkan da insandır. İnsan bu noktada hayvan adına konuşmakta ve onun adına karar vermektedir. Örneğin hayvanların aşırı popülasyonunu engellemek için kısırlaştırmayı önermektedir. Ancak yukarıda ifade edildiği gibi bazen hayvanlar üremek için yaşama hakkından vazgeçmektedir. İnsanlar hayvanlar hakkında karar vermekte, onlara haklar vermekte, icabında geri almaktadır. Bu durum ise insanın toplumsal sözleşme olarak da ifade edilebilecek düzen kurucu vasfından kaynaklanmaktadır. Yani türçülük yapan da türçülük eleştirisi ile hayvanlara hak veren de onu geri alan da insandır ve bu durum insanın toplumsal düzen kurabilme yeteneğinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Hayvanların da tıpkı insanlar gibi hissedebilen varlıklar olması nedeniyle ahlaki bir statüye sahip olması gerektiğini savunan hayvan hakları savunucularının önde gelenlerinden birisi olan Peter Singer, uzun yıllarını bu işe vermiş bir filozof ve aktivisttir. Faydacı ahlak geleneğinden gelen Singer, hayvanların acıdan kaçınma ve hazzı ulaşma davranışı gösterdiğini, dolayısıyla insanlar gibi ahlaki statüye sahip varlıklar olması gerektiğini iddia etmektedir. Ahlaki statü sahibi olmak için dil kullanmak, akıl sahibi olmak, toplumsal sözleşme yapma yetisine sahip olmak gibi kriterleri, kendi içinde tutarsızlıkları olan keyfi kriterler olarak niteleyen Singer, ahlaki statü sahibi olan varlıklar ile olmayan varlıkları ayıracak kriter veya kriterlerin belirlenmesinde kendisinin de belli yönleriyle keyfi olduğunu kabul ettiği “belli bir uzlaşma zemini”nin olması gerektiğini belirtmiş, böylece başkalarına yönelttiği keyfilik eleştirisine bizzat açık olduğunu göstermiş ve kendisiyle tutarsızlığa düşmüş, bu itibarla da hem insan merkezci yaklaşımlardan hem de farklı hayvan hakları savunucuları tarafından eleştirilmiştir.

² Yusufçuk Böceği için bkz. <https://evrimagaci.org/disi-yusufcuk-bocekleri-erkek-yusufcuk-boceklerinden-kacmak-icin-olu-taklidi-yapiyor-5401>

Ahtapotlar için bkz. <https://evrimagaci.org/ahtapotlar-ve-olginc-ozellikleri-dunyanin-en-zeki-omurgasizlari-ile-ilgili-neler-biliyoruz-3949>

Singer'in türçülüğü eleştirmesine rağmen ortaya koyduğu görüşlerin türçülüğü aşamadığı açık bir şekilde görülmektedir. Bunun çeşitli gerekçeleri vardır. Birincisi sinir sistemi gelişmiş ve acıyı hissedebilen hayvanlar ahlaki statü skalasına dâhil edilirken istirdye, midye, deniztarağı gibi sinir sistemi gelişmemiş ve hissedemeyen varlıklar bu kategoriye dâhil edilmemektedir. Bu durum türçülüğü ortadan kaldırmamakta, sadece yelpazeyi biraz daha genişletmektedir.

İkincisi faydacı gelenekten gelmesi ve nihai noktada faydayı esas almasından dolayı, insan hayvan çıkar çatışmasında insanı tercih edecek olması nedeniyle, en azından pratik olarak, halen türçü şeklinde tanımlanması söz konusudur. Çünkü insan, hayvan ile karşılaştırıldığında daha gelişmiş bir varlık olarak, acı çekme kapasitesi daha fazla olduğu için çıkarları daha fazla önemsenmektedir. Bu durum da sonuçta fayda ilkesine dayanarak nihai olarak insanı tercih edilir konuma sahip bir varlık olarak değerlendirmeyi getirmektedir.

Üçüncüsü hayvan hakları mücadelesi veren, hayvanların ahlaki statüsü konusunda konuşan ve karar veren yine insandır. Bu durum insanın toplumsal sözleşme yapma yetisi ve düzen kurucu vasfı nedeniyle. Hayvanlara ahlaki statü verilmesini savunan, buna karar veren, bunun mücadelesini yapan, ahlaki statü verilmesi nedeniyle ortaya çıkabilecek sorunlara çözüm öneren tümüyle insandır. Örneğin hayvanların yaşam hakkını savunarak öldürülmesine karşı çıktığı durumda, günümüzde olduğu gibi aşırı popülasyon sorunu ile karşılaşıldığında kısırlaştırmayı önerip, yaşama hakkını koruyarak üreme hakkını hayvanın elinden alan da insandır. Singer bu probleme hiç değinmeyerek insan türünün üstünlüğünün –ki bu üstünlük normatif alanın olanaklı biricik kurucu öznesi olması anlamında düzen kurucu vasfını ifade eder- kaçınılmaz olduğunu görmezden gelmektedir.

Sonuç olarak Singer'in hayvan hakları konusundaki görüşleri ve türçülüğe yönelik eleştirileri kendisini de türçülüğün kurtarmamış ve hayvanların bir kısmını insanlar ile aynı statüye sahip hale getirmiş, diğer kısmını ise dışarıda bırakmıştır. Bu durum türçülük eleştirisinden yola çıkmasına rağmen hayvanlar için tür içi bir hiyerarşi ortaya çıkarmakla sonuçlanmıştır: (nitekim, sinir sistemi geliştiği için acıyı /(duyuşal hislere sahip) hisseden hayvanlar, sinir sistemi gelişmemiş olduğu için hissedemeyen hayvanlara kıyasla üstün tutulmuştur.) sinir sistemi gelişmiş hissedebilen hayvanlar ve sinir sistemi gelişmemiş hissedemeyen hayvanlar. Bu nedenle Singer'in kendi tartışması içinde çelişkili sonuçlara ulaştığı ifade edilebilir.

Kaynakça

- Aktan, C. C. (2009). Ahlak ve ahlak felsefesine giriş. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 1(1), 38-59.
- Alan, Sümer, B. (2019). Hayvan etiğine yönelik felsefi yaklaşımlar. Z. Karacagil & A. O. Tiro (Ed), *Current debates on social sciences 2* içinde (ss. 19-27). İstanbul: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Arıkan, E. (2016). *Hayvan hakları insan hukuku*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Aşar, H. (2018). Hayvan haklarına yönelik temel görüşler ve yanılgıları. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* (30), 239-251. doi: <https://doi.org/10.20981/kaygi.411236>
- Aydın, M. (2013). John stuart mill'in faydacı ahlakı. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XV(28), 1-25. doi: <https://doi.org/10.17335/sakaifd.219829>
- Aydın, M. (2017). Faydacılık. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19(36), 239-45. doi: <https://doi.org/10.17335/sakaifd.346124>

- Bentham, J. (2002). *Deontology together with a table of the springs of action and the artical on utilitarianism*. A. Goldworth (Ed.), Oxford: Clarendon Press.
- Bentham, J. (2017). *Ahlak ve yasama ilkeleri*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Cengiz, E. ve Gökalp, N. (2022). Hayvanlar ve adalet: rawls ve nussbaum bağlamında bir inceleme. *Beytülhikme An International Journal of Philosophy* 12(3), 645-69. doi: <https://doi.org/10.18491/beytulhikme.1950>
- Cevizci, A. (2014). *Etik: ahlak felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çekem, K. (2023). Faydacılığın ve deontolojinin ötesinde: hayvan etiği için ihtimam-temelli bir çerçeve, *Kaygı Felsefe Dergisi*, 22(1), 460-497.
- Çelik, A. (2024). “Yeni bir toplumsal hareket olarak hayvan hakları (Yayımlanmamış doktora tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Degrazia, D. (2006). *Hayvan hakları*. Ankara: Dost Yayınları.
- Donaldson, S. ve W. Kymlicka. (2016). *Zoopolis: hayvan haklarının siyasal kuramı*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Dunayer, J. (2004). *Speciesism*. Derwood, Md: Ryce Publishing.
- Erdal Yekeler, F. (2023). *Peter singer’ın veganlık gerekçelendirmesinin etik açıdan değerlendirilmesi ve eleştirisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Francione, G. L. (2009). Animal welfare and the moral value of nonhuman animals. *Law, Culture and the Humanities* 6(1), 1-13. doi: <https://doi.org/10.1177/1743872109348989>
- Fox, M. (1978). “Animal liberation”: A critique. *Ethics*, Vol.88, 106-118.
- Franklin, J. H. (2005). *Animal rights and moral philosophy*. Colombia University Press.
- Gökçen, A. (2019). Hayvanlar sosyolojinin neresinde? *Sosyoloji Divanı* (14), 11-34.
- Koçak, H. ve Koyuncu, A. A. (2013). *Modern ve postmodern insan doğa anlayışına eleştirel bir yaklaşım*. Ulusal Çevre ve Ahlak Sempozyumu Bildiri Metinleri Kitabı, 677-688. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Basımevi.
- Koşum, A. (2018). *İslam hukukunda hayvan hakları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Koyuncu, A. A. (2023). *Yerli sosyolojiye bir katkı denemesi: vasat sosyolojisi*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Mill, J. S. (2017). *Faydacılık*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Omay, M. (2020). Ahlaki statü kavramı ve teorileri. *Temaşa Felsefe Dergisi* (14), 201-217.
- Rawls, J. (2017). *Bir adalet teorisi*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Regan, T. (1983). *The case for animal rights*. Berkeley: University of California Press.
- Ryan, D. (2019). *Hayvan kuramı: eleştirel bir giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Singer, P. (2018). *Hayvan özgürleşmesi*. (2. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Singer, P. (2021). *Pratik etik*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Singer, P. (2022). *Neden vegan*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şakacı, B. K. (2012). Derin ekolojinin derinlikleri. O. İmga ve H. Olgun (Ed), *Yeşil ve siyaset, siyasal ekoloji üzerine yazılar içinde* (ss. 95-121). Ankara: Lotus Yayınları.

Villanueva, G. (2018). Against animal liberation? peter singer and his critics. Sophia international journal of philosophy and traditions. 57(3/4), 5-19.

Yaran, C. S. (2016). *Ahlak ve etik*. (2. Baskı). İstanbul: Rağbet.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.